basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RO SUNGULA (P1)

MUDYAXIHI/KHOTAVUXIKA 2024

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo lexi xi na tipheji ta 8.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO

XIVUTISO XA 1

XITSHURIWA XA A

MAKOREKETELO YA XIKAMBELANTWISISO

- Hikuva ntshikelelo wu le ka matwisiselo, swihoxo swa mapeletelo na ririmi a swa ha xupuriwi handle ka loko swihoxo swi cinca nhlamuselo/matwisiselo. (Swihoxo swi fanele ku kombisiwa.)

- Loko mukamberiwa a tirhisa marito mambe eka ririmi leri a kamberiwaka hi rona, u nga ma tekeli enhlokweni marito lawa, kambe loko nhlamulo yi twala u nga xupuli mukamberiwa. Loko ku tirhisiwile rito rimbe eka xitshuriwa kambe ri nyika nhlamulo leyi lavekaka ra amukeriwa.

- Ku hava maraka leyi nga nyikiwaka eka swivutiso swo pfuleka eka nhlamulo ya INA/EE kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. A ku na timaraka ti nga ta nyikiwa eka nhlamulo ya HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA/VONELO. Ku seketela hi kona ku nga ta nyikiwa timaraka.

- Loko ku laveka tinhlamulo ta rito rin'we. Kutani mukamberiwa a nyika xivulwa hinkwaxo, koreketa **himfanelo** loko rito leri lavekaka ri khwatihatiwile/ dzwihatiwile.

- Loko ku laveka timhaka timbirhi/tinharhu kutani mukamberiwa a nyika to tala koreketa to sungula timbirhi/tinharhu **ntsena**.

- Amukela marin'wana yo hambanahambana.

- Eka swivutiso swo hlawula, amukela havumbirhi letere leri faneleke NA/KUMBE nhlamulo leyi tsariweke hi ku hetiseka.

TINHLAMULO: XITSHURIWA XA A

1.1 A a ri N'wamabindzu./A a titirha.√ (1)

1.2 Giyani.√ (1)

1.3 I ku va va tirha emabindzwini ya yena, va ta sala va ma fambisa loko a lovile.√ (1)

1.4 A va va dyondzisa eswikolweni swo ka swi nga ri swa mfumo leswi a va hakela timali to durha.√/A va va dyondzisa mafambiselo ya mabindzu.√/A va va kurisela ekerekeni.√
(Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)

1.5 A tsan'wa muholo wa yona./A yi teka yi ri ya xiyimo xa le hansi hikwalaho ka miholo ya yona. √√ (2)

1.6 Hikuva mabindzu ya yena a ya humelerile./A ya famba kahle swinene.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

1.7 1.7.1 Ku va na mali yo tala.√√ (2)
1.7.2 Ku kaneta hi matimba.√√ (2)

1.8 siku rin'we hi mutswari un'we./B.√ (1)

1.9 A a seketela vana va yena hikuva ku hava laha a kombiseke ku vilela eka swiboho leswi va nga swi teka mayelana na tidyondzo ta vona.√√ (2)

1.10 Tanihileswi a a ri na mabindzu a va pfuna hi ku va tumbuluxela mintirho va kota ku tihanyisa na mindyangu ya vona.√√ (2)

1.11 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ya yena. Xik.: Ndzi kuma dyondzo ya leswaku a swi fanelangi ku hlawulela vana mintirho leyi va lavaka ku dyondzela yona.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)

1.12 Giyani u fikile a tlanga eYunivhesithi a tshika ku dyondza laha a kumeke hakelo yo biha ku nga ku feyila na ku hlongoriwa.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

1.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Swi kahle, hikuva u va onherile vumundzuku bya vona hi ku endla leswaku va ya tshama ejele.

KUMBE

A swi kahle, hikuva a va sindzisiwangi ku yiva, a va ta va va arile leswi a swi ta endla leswaku va nga yi ejele. √√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

SWIVUTISO: XITSHURIWA XA B

1.14 Xitshuriwa lexi xi humelerisa ku yisiwa ka vukorhokeri bya vutshunguri etindhawini leti nga na vusweti./Xi humelerisa vusweti eka matiko man'wana, hi tlhelo ra swa vutshunguri.√ (1)

1.15 Ya kombisa ku karhala hikwalaho ko yima nkarhi wo leha.√ (1)

1.16 Siku ra mpfula a swi nga va oloveli ku ya pfuneka./Movha wu nga tshoveka endleleni wu tsandzeka ku va fikela./Un'wana a nga vabya ku nga ri siku ra ku ta ka movha wo vutshunguri kutani a tsandzeka ku pfuneka.√√ (2)
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.)

1.17 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Swa amukeleka. Ku yisiwa ka vukorhokeri bya rihanyu evanhwini swi olovisela vaakatiko vutomi.

KUMBE

A swi amukeleki. A va fanele va akile muako laha vanhu lava lavaka vukorhokeri a va ta tshama ehansi endhawini yo sirheleleka. √√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO

XIVUTISO XA 2

	MINTSHAHO		**MINKUTLUNYA**
1.	'Valavo hi lavo loko va lunghisa rivanti va suka va tshove na loko ra rona.'	1	Loko va lunghisa rivanti va onha swin'wana.
2.	'A va lolohi ku ta va ri hava switirho, loko va fika va swi lomba eka wena, va tlhela va nga hunguti mali ya swona.'	2	Va lomba switirho eka muthori, mali a yi cinci.
3.	'Loko va ri lavo aka va ta ku xavisa swilo swo tala ivi va tirhisa hafu va siya leswin'wana va tifambela.'	3	A va pimi nhlayo ya switirhisiwa loko ku xaviwa.
4.	'Va tlhela va koxa na ku phameriwa vuswa na nyama loko va tirha masiku yo talanyana eka wena.'	4	Va lava ku phameriwa vuswa na nyama loko va tirha.
5.	'Hi xitalo loko va lava ku cinca swo karhi eka pulani ya wena a va ku vutisi, vo cinca ivi u vuya u hlamala.'	5	Va cinca pulani hi ku rhandza ivi swi nga ku tsakisi.
6.	'Va siya ndhawu yi lo pyi, hi thyaka na switirho swi lo n'walala!'	6	A va basisi loko va heta ku tirha.
7.	'Loko wo endla xihoxo u va nyika mali yo karhi va nga si heta ku tirha hiloko u va pepejerile, va ta vuya endzhaku ka mavhiki yo hlayanyana.'	7	Loko va kuma mali va nga si heta ntirho va nyamalala va vuya endzhaku ka nkarhi.

[NTSENGO WA MARITO=70]

Nkomiso wu fanele ku koreketiwa hi ndlela leyi landzelaka:

- **Maavelo ya timaraka**:
  - 7 wa timaraka i ta 7 wa tipoyinti : N (7) (maraka ya1 hi poyinti)
  - 3 wa timaraka i ta ririmi : R (3)
  - Ntsengo wa timaraka : 10

- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a nga tshahangi:**
  - 1–3 wa tipoyinti leti nga tona: nyika maraka yi1
  - 4–5 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti2
  - 6–7 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti3

- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a tshahile kunene:**

  - 6–7 wa tipoyinti: a nga nyikiwi maraka
  - 4–5 wa tipoyinti: nyika maraka yi1 ya ririmi
  - 2–3 wa tipoyinti: nyika timaraka ti2 ta ririmi

LEMUKA:

- **Ntsengo wa marito:**
  - Vakoreketi va languteriwa ku kambisisa ntsengo wa marito lama tirhisiweke.
  - U nga susi timaraka loko mukamberiwa a nga kombisangi ntsengo wa marito lama tirhisiweke kumbe ma kombisiwile hi ndlela yo hoxeka.
  - Loko ntsengo wa marito wu hundzisiwile, hlaya ku fika emakumu ka xivulwa xo hetelela xa marito lama ku hundzisiweke hi wona, kutani u nga tekeli enhlokweni marito lama nga ta landzela eka nkomiso.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI

XIVUTISO XA 3

XITSHURIWA XA D: XINAVETISO

3.1 Ku hlamba mavoko./Ku hlamba nhlonge.√ (1)

3.2 Ku tshikelela mhaka ya ku tshemba ka madokodela eka xisibi lexi.√√ (2)

3.3 tshembe./C.√ (1)

3.4 Xi siya munhu a tengile./Xi siya munhu a hetisekile./Xi siya munhu a phyuphyile.√√ (2)

3.5 Ku onga vaxavi hi ku tiyisisa vutshembeki bya xisibi lexi./Ku tiyisisa vutshembeki bya xona.√√ (2)

3.6 Hungu ra ku hlayiseka na ku rhula loku mutirhisi a vaka na kona loko a hlamba hi xisibi lexi.√√ (2)
(10)

XIVUTISO XA 4

XITSHURIWA XA E: KHATHUNI

4.1 Hi le holweni.√ (1)

4.2 Xi te ku dyondziseni ka swimunhuhatwa swa B ku fika ka E./Hi xona xivulavurinkulu.√√ (2)

4.3 dyuhala./C.√ (1)

4.4 Mahungu yo dyondzisa vanhu hi tindlela to pfuna leswaku va nga rivali hi ku olova. √√ (2)

4.5 Ri kombisa ku hlamala./Ri kombisa ku chuha. √√ (2)

4.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Swi vuyeriwile. I ku dyuhala leswi endleke leswaku xi rivala tinotsi kambe ntokoto wa xona wu na swo tala leswi xi nga swi dyondzisaka swona.

KUMBE

A swi vuyeriwangi. Loko ximunhuhatwa xa A xi rivele tinotsi swi ta endla leswaku xi siya timhaka to tala ehandle.√√
(Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.)

(2)
[10]

XIVUTISO XA 5

XITSHURIWA XA F: PROSI

5.1	5.1.1	Leswaku a ta tsakisa mudyondzisi u ringetile ku tikarhata eka tidyondzo ta yena.√√	(2)
	5.1.2	Vavanuna va tlhavile homu leyi nga ta dyiwa enkhubyeni. √√	(2)
	5.1.3	Vadyondzi. √	(1)
	5.1.4	Magezi a nga pfumali nhlamulo. √√	(2)
	5.1.5	U nyumile. √√	(2)
	5.1.6	Hikokwalaho ka yini a endlile mhaka yo biha hindlela leyi? √√	(2)
	5.1.7	Tinhlamuselo leti Vongani a a nga ringeta ku ti nyika Xibele a ti amukeriwangi. √√	(2)
	5.1.8	Muf. √	(1)

XITSHURIWA XA G: XIFANISO

5.2	5.2.1	Mukamberiwa u ta tsala xivulwa xa yena n'wini. Xik.: Vanhu va tsaka loko ku ri na kurhula etikweni. √√	(2)
	5.2.2	tiveka ehenhla./B. √	(1)
	5.2.3	Loko xi tlanga n'wana u **an'wa** hi tsheve. √	(1)
	5.2.4	N'wayitelo wa vona wu kombisa ntsako. √√	(2)
			[20]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 40
NTSENGO WA TIMARAKA: 80